

ЕВГЕН БОРИСІВ.

Посмертна згадка.

6-го мая сього року помер у Херсоні один із щирих трудівників на народній українській ниві Е. Борисів — добре відомий в тих місцях і поміж тими людьми, де і з ким власне доводилось йому працювати, та, на жаль, мало відомий в ширших кругах. Обставини його життя склали ся дуже тяжко: лиха доля раз-у-раз туряла його з одного місця на друге, з одного становища у друге, не давала йому осістись і віддатись любій роботі, до котрої він прихляв ся цілою душею, то й не диво, що здобутки сієї роботи далеко не відповідають тому, чого можна було сподівати ся від небіжчика, знаючи його здатність, широку освітність і любов до праці на користь рідного краю. Свої літературні праці він мусів часом лишати невикінченими і за того хибл лиш деяка частина побачила світ, та й то через иньших людей, а що сам подавав він до печатні, то мусів підписуватись скорочено: Е. Б—овъ або ріжними псевдонімами, як от: Е. Черный, Е. Ч—пий і иньшими, здебільшогож то й просто без ніякого підпису, через що літературні праці його відомі лиш сотrudникам або приятелям його. Низше підписаний мав честь бути добре знайомим з небіжчиком і заходившись коло збирання знадобів до української бібліографії, обертав ся і до небіжчика, але і сам він не міг достоту пригадати всього, що було надруковано ним по ріжних виданнях. Нехай же отся коротенька згадка виявить хоч частину тої праці, яку він подав на користь рідного краю.

Е. Борисів був родом з сем'ї сьвященника Київської губернії. Вчив ся він спершу в Київській духовній школі потім, у се-

жінарні, але не добувши курсу, здав іспит в університет і вступив на юридичний виділ Новоросійського університету, котрий і скінчив в 1877 році кандидатом прав. Молодий кандидат не пішов протоптаною стежкою, на яку звичайно ступають молоді юристи, він не пішов на службу, а весь цілком віддав ся любій роботі. Ще до свого вступу до університету Б. зацікавив ся українською етнографією і дуже пильно займав ся збиранням знадобів до етнографії і до звичайового права на Україні. Мені доводило ся чувати, що небіщком зібрано було багато етнографічних знадобів, навіть розпочав він порядкування їх, думаючи видати окремим збірником, та лиха доля, як побачимо далі, стала на перешкоді тим замірам. Але не все, зібране Б—вим, загинуло. Дещо з того увійшло в останні томи збірника П. Чубицького (Труды етнографич. статистич. експедиції въ Юго-запад. край), де що розійшлося по інших видавнях. Так мені відомо, що в збірнику М. Драгоманова „Малорусскія народныя преданія и рассказы“ (К. 1876 р.) надруковані два оповідання: „Царь Соломон“ і „Орда татарська“, записані Б—вим в с. Кастановці Звенигородського повіту Київ. губ.; декілька народніх пісень, записаних ним в с. Вербовій того-ж повіту, увійшли в збірку М. Драгоманова: „Нові українські пісьні про громадські справи“ (Ж. 1881 р.) і „Політичні пісьні українського народа“ (Ж. 1882 і 1885 р.), а чимало з його материялів передано до рук Ястребова і надруковано в його збірнику „Матеріялы по этнографіи Новоросійскаго края“ (Од. 1894 р.) і в ст. „Новыя данныя о союзахъ неженатой молодежи на Югѣ Россіи“ (Кіевск. Ст. 1896 р.). Збирання етнографічних знадобів привело Б—ва до близького пізнання українського народа. Питання сучасного народнього життя, моральні і материяльні потреби сільської маси, просвіта народа, діяльність земства та інтелігенції на користь народної маси — от що найголовнійше цікавило щирого і одголосного до всього доброго небіжчика і він, залишивши судову службу, весь віддав ся публіцистиці. Цілий ряд статій його по тим питанням, надрукованих в тодішній Одеській часописі „Одесскій Вѣстникъ“, зразу звернув увагу на молодого публіциста і він став постійним співробітником сієї часописі, подаючи тим часом свої більші роботи і в столичні журнали, як от напр. в жур. „Слово“ (1879 р. кв. 1) була надрукована його статя „Малорусское сельское Общество“, в котрій вмілою рукою і з докладним знаттем українського села намалював він картину сучасного народнього життя. Разом з тим

він подавав свої праці і в українські періодичні видання і збірники. Так от в часописі „Громадський друг“ (1878 р. кв. 1, ст. 5—10) надрукована його ст. „Про релігійні секти на Україні“, а в „Громаді“ (1879 ч. 4): „Кілька слів про І. Ковальського“. Та доля лукава не довго сприяла йому. То був час дуже смутний, коли ніхто не міг почувати себе безпечним. В 1879 році Б—ова без поясненя причин, так званім адміністраційним порядком, заслано на Сибір аж у Якутську країну, де він прожив невольницьким життям цілих три роки. Вернув ся він відтіля вже з надломаними силами, з сивиною на молодій ще голові, але все-ж таки бадьорім духом і знову взяв ся до любої праці. Він оселив ся в Київі і став постійним сотрудником тодішньої київської часописі „Заря“, до котрої раз-у-раз подавав цікаві статі про тіж питання, що з молодих літ займали його. В той саме час розпочались у Київі українські спектаклі драматичної дружини, згуртованої Ашкаренком під орудою М. Кропивницького, і не дивно, що вони зворушили симпатії Б—ва, як і всіх щирих Українців. В тій же київській часописі друкував він свої рецензії на українські спектаклі, а разом у столичних журналах містив і довші статі про українську драму, як от в жур. „Заграничный Вѣстникъ“ (1883 ч. 2, ст. 527—535) ст. його: „Малорусская драматическая литература“ або в жур. „Искусство“ (1883 Сентябрь) ст. його під заг. „Малорусская драма“.

Одже-ж і в Київі довелось йому пожити не довго. Знову знайшлась якась причіпка від уряду і Б—ову заказано було жити в Київі і велено було оселитись де-інде, окрім обох столиць, Київа і Одесси. Навмання поїхав він у Варшаву і оселив ся там. Відтіля він став слати свої дописі до Петербурської часописі „Недѣля“ і до Київської ч. „Зари“, в котрих завше чув ся безсторонній голос про польські справи, що так рідко трапляється в російських часописах. Тільки-ж жити самими дописями, не маючи ніякого заробітку, було дуже трудно; набідував ся він там чимало, став енергичнійше добувати ся скасування заборони, а в кінці 1887 року мав уже змогу виїхати з Варшави і оселив ся в Одесі. Він знову став постійним сотрудником „Одесскаго Вѣстника“, але ся часопись в той час почала вже маріти і незабаром перейшла від прежнього властителя П. Зеленого в другі і потім у треті певні руки. Б—ва запросили до редагування, та уряд не затвер-

див його; поки що зостав ся він фактичним редактором, але на його звалили всю роботу, бо часопись не мала досить сотрудників, треба було самому скрізь про все дбати і не дивно, що надломані сили і розхитані нерви не витримали, він перепрацював ся, занедужав і мусів княути се діло. Треба було відпочити і шукати якої иньшої служби, менше морочливої, більше спокійної. Щоб відпочити, поїхав він до Царгорода, перебув там скільки місяців, троха відпочив і поправив ся, а вернувшись звідти, в 1891 році добув собі посаду секретаря елисаветградської земської управи. Земське діло він знав добре і був дуже користним для земства. Окрім звичайної секретарської роботи заходив ся він коло перегляду усеї діяльности земства від засновання його і незабаром в 1895 році з'явилась його книжка: „Систематическій сводъ постановлений елисаветградскаго земскаго Собранія“ (величезний том до 900 сторін великої вісіжки), де зібрані всі постанови земства за 30 років від 1865 — 1895, вельми користна і потрібна для земських діячів книжка, цікава і для історії інституції земства. До речі нагадаймо, що на ст. 501 в відділі „Мѣстный языкъ въ земскихъ училищахъ“ наведено дві постанови Херсонського губерньського і елисаветського повітового земських зборів за 1881 рік: прохати міністерство народної просвіти о дозвіл вживаня краєвої мови в інородчеських і українських школах. З пояснення Б—ова до сих постанов видно, що міністер Н. П. доручив Попечителю Одес. учеб. Ок. по згоді з Херсонським губернатором визначити, де саме, в яких селах і на яких умовах можна буде дозволити в початкових земських школах уживання краєвих мов (мѣстных нарѣчій), яко підмогу до вивчення російської, але яка була на се відповідь земству і чи була вона про се, не має ніякої звістки; певне, що се „ходатайство, як і всі такі заходи иньших земств, пішло, як кажуть у нас, „під сукно“ або по галицькому „до коша“. Ся книжка ще більше виявила в Б—ові доброго знавця земського діла і його закликало до редагування „Херсонскаго земскаго Сборника“. Він оселив ся в Херсоні і з любовю взяв ся за добре відоме йому діло.

Одже всі ті тяжкі пригоди, яких довелось йому зазнати за молодих літ, не проминули дарма, розбите здоровля підупадало в кожним роком, на решті виявив ся нервовий параліж, котрий і звів його в домовину. Тяжко подумати, що така многонадійна сила була

так тяжко повівечена з молоду лихими пригодами життя і завчасу покинула сей світ, не встигнувши зробити може й десятої частини того, до чого поривала ся душа сього талановитого і щирого трудівника.

Нехай же над ним земля пером, нехай буде йому вічна пам'ять!

М. Комацький.

Додаю ще кілька слів і від себе. Е. Борисова я пізнав у 1878 р., коли він — не тямно, з якою метою — пробував кілька тижнів у Львові. Тоді я разом з д. Павликом редагував „Громадський Друг“, якого кожда книжка була конфіскована і який наслідком того в гругій половині року виходив у формі альманахів „Дзвін“ і „Молот“. Е. Борисов дуже зацікавився нашим ділом, написав для нашого видання статтю про чумацтво і кореспонденцію про секти і частенько розмовляв з нами про галицькі і українські діла. Він був чоловік веселий, держав себе свobodно, але коли розмова заходила на дорогі йому теми, оживлювався і говорив поважно, з сильним переконанням. Швидко по його повероті на Україну його постигла відома катастрофа; його арештували і погнали до Якутська. Нам оповідали, що пройшовши подалеку дорогу, щось 11.000 верстов, він застав уже в Якутську ципір, яким велено вернути його назад на Україну і йому довелося таким самим робом вертати шлях із Якутська. Ся „піша прогулька до Якутська“ там і назад разом з часом, який його держано в тюрмі, украла у Борисова три роки часу і підкопала його здоров'я.

З часу побуту Борисова у Варшаві у мене є його лист, писаний до мене. Я був тоді співробітником варшавської „Prawdy“ і петербурського „Кгажу“; се й пригадало мене пок. Борисову і він писав мені про свої суперечки з „Ляхами“ за українське питання. Виступаючи в обороні Поляків від нападів обрусительних рептілій, покійшик змагався з Поляками за те, щоб і вони з свого боку признали права Українцям на новий розвій своєї національності. Треба додати, що становище Борисова в Варшаві було дуже одіозне; він для заробітка був співробітником „Варшавскаго дневника“, що незвичайно утруднювало йому зносити з кращою частиною польської інтелігенції.

Згодом, у 1896 чи 1897 р. мені довелося ще раз бачити Борисова. Він вертав із якихсь заграничних купелів і зупинився у Львові лиш на один день. Я відвідав його в готелю. Він сильно постарів, посивів і зробився якийсь апатичний, мовчазливий. Давньої веселости не було ані сліду. Тільки в розмові він оживився, коли почав мені оповідати про заходи земств, а головною Єлисаветського, коло скасування тілесної кари на селян. Зацікавлений справою хліборобських спілок, які в тій самій губернії заснував М. Левитський, я запитав пок. Борисова про сю справу. Відповів нерado, з якоюсь гіркістю в голосі. „Се чиста фікція д. Левитського. Ніяких таких спілок нема. Спілки заснують ся на папері, щоб узяти позичку з фонду, який вистарав д. Левитський; діставши гроші люде ділять ся ними і сплачують свій пай кожний окремо“. Мене здивувало таке освітленє сеї справи; пізнійше я довідав ся, що такі самі погляди покійник провадив і в своїх рефератах земству і що ті його реферати були причиною неприхильної постави земства супроти спілок. Знаючи його безумовно чесний характер я ані хвилі не сумнівав ся, що в тій справі він кермував ся не жадними низькими або верожими селянству поглядами, а радше тим надмірним скептицизмом і певною антипатією до всякого нового руху, тяжких особистих пригод. Зрештою булоб пожаданим, щоб люде ближші до него і до спілкової справи вяснили докладнійше се питанє.

Ів. Франко.

